

1. Nagyváradi életünkből

Az Ady Endre Irodalmi Kör

Az alábbiakban olvasható két interjút Molnár János készítette Göteborgban, 1998 márciusában a *Péntek esti szabadságunk – A nagyváradi Ady-kör húsz éve* című kötet számára, melyet a Bihari Napló Kiadó az említett évben jelentetett meg Nagyváradon. A kötet megtalálható a http://www.poli.hu/erdely/ady_kor.htm honlapon. A feleségem, Tóth Iлона és a magam válaszai Molnár János kérdéseire eredetiek, a kötet szerkesztőjének a változtatásai hiányoznak belőlük. Szövegük megegyezik azzal, ahogy eredetileg megírtuk válaszainkat a kérdezőnek.

1. Molnár János interjúja Tóth Károly Antallal

Mottó: „Egyetlen eszközünk maradt: a szó,
és egyetlen támaszunk:
a belső tartásunk.”

– *Szatmári származásúként, aki Kolozsváron végezte az egyetemet, mit jelentett neked Nagyvárad, odaérkezésed első időszakában? Milyennek láttad a város kulturális életét?*

Az első időszakban, vagyis 1965-től, mert ekkor neveztek ki a Nagyváradhoz tartozó, de akkor eléggé elszigetelt Váradhegyaljára (akkor még Fugyivásárhelyi Hegynek nevezték; román neve Podgoria), nem sok alkalmam volt ismerkedni a város életével. Egy rendkívül elhanyagolt, hepehupás, gödrös köves út vezetett oda, buszjárat nem volt (akkor még a villanyt sem vezették ki, sőt egyetlen telefonvonala sem volt). Eleinte ott laktam albérletben. A tulajdonképpeni városig – vagyis mintegy hat kilométeren át – kerékpáron vagy gyalog lehetett közlekedni (no meg szekérral), és ez nemigen kedvezett a közelebbi kapcsolatteremtésnek. Két év múlva, a legnagyobbik fiam születésekor beköltöztünk, de színházi előadásokon kívül egy ideig ezután sem igen vettem részt más kulturális eseményen.

Egyébként Nagyváradot az első perctől kezdve szerettem. Először '62-ben jártam ebben a városban, és megállapítottam, hogy ott szeretnék élni. (Csak zárójelben: Eddig mindig vágytam mindenüvé, ahol eddig laktam, Budapestre is, Svédországba is. Kíváncsi vagyok, hogy sikerül-e eljutnom abba a városba, ahol vágyaimnak megfelelően vándorlásainkat befejezhetnénk? Egyszer jártam Pécsen vagy huszonöt éve, és sok más magyar várostól eltérően határozottan úgy éreztem, hogy otthon tudnám érezni magam benne. Néha arra gondoltam, hogy ez akár igaz is lehetne.)

– *Hogy figyeltél fel az Ady körre?*

Úgy emlékszem, hogy először a Schneider-Németh házaspártól hallottam róla, akik akkoriban a Hegyen tanítottak, tehát kollégáim voltak.

– *Mikor kezdtél járni oda, és mi volt az első benyomásod?*

Valószínűleg 1967 táján mentem el először, de évekig csak szórványosan jártam. A megyei „kultúrszervek” egyik termében jöttünk össze, és akkor kifejezetten csak műhely jellege volt a körnek, vagyis a tagok alkotásai kerültek megvitatásra, meghívott előadók még nem voltak. A benyomásaim jók voltak, már csak azért is, mert mindig szerettem a vitákat. Már a középiskolában azért utáltak egyesek, mert vitákat provokáltam különböző elvi kérdésekben.

– *Volt-e „passzív” korszakod? Ha igen, elevenítsd fel ennek a korszaknak a számodra maradandó mozzanatait, élményeit!*

Az említett periódus mindenképpen passzív volt. Inkább hangulatokra emlékszem, mint tényekre. Ekkor ismerkedtem meg Máté Imrével, Gittaiékkal, Szilágyi Aliékkal, Nikolits Árpival. Másokat nem is tudok felidézni ebből az időből. Jellemzőnek érzem az akkori társaságra, hogy amikor a beszédhibás Máté Imre megszólalt, mindenki feszülten figyelt. Mert volt mire.

– *Mikor kapcsolódtál be aktívan a kör tevékenységébe? Milyen külső és belső folyamatok, körülmények készítettek az aktivizálódásra?*

Akkor kezdtem rendszeresen járni a körre, amikor az első házasságom felbomlott, vagyis nagyjából '72 végétől, '73 elejétől. Ebben szerepet játszott az is, hogy ekkortájt lett Nagy Béla a kör vezetője, aki akkor a Fáklya napilap szerkesztője volt, és akivel jó viszonyban voltunk. Ő új alapokra helyezte a kör tevékenységét, mindenekelőtt az erdélyi magyar értelmiség különböző tagjai meghívásának a bevezetésével. Ekkortól *terveztük* a tevékenységünket, hiszen addig megesett, hogy már összegyűltünk, de még nem tudtuk, ki lesz az, aki „feldobja” az írásait.

Miután Nagy Béla egy évre újságírói főiskolára ment (ez az 1974-75-ös évadban volt), a kollégája, Tőke Csaba vette át a kör vezetését, aki továbbfejlesztette azt, amit előzőleg megkezdtünk, például a váradi képzőművészek bevonásával. Béla visszatérése után további egy esztendeig ketten intézték az ügyeket.

Ebben a periódusban alakult ki a körnek az a profilja és működési módja, amely a továbbiakban meghatározóvá lett, legalábbis 1982 őszéig, amikor az Ellenpontok szerkesztőinek és szerzőinek (és másoknak is) a meghurcolását követően mintegy fél esztendeig szünetelt a tevékenység. Az ezutáni időről keveset tudok, mert mi áttelepedtünk Magyarországra. Fontos megemlíteni, hogy a Nagy Béla és a Tőke Csaba nevéhez fűződő időben kezdett szokássá lenni, hogy szétszortottuk egymás között a feladatokat, így minden találkozóznak megvolt a maga felelőse, és ha valaki javasolt egy programpontot, akkor azt általában maga szervezte meg. Ez nemcsak a terhek igazságosabb megosztását tette lehetővé, hanem a munkakedvet és a belső demokráciát is erősítette. Ugyanakkor mindnyájan közvetlenül felelősekké váltunk a kör jó működéséért. Ez természetesen az aktív tagokra vonatkozott, akik a választott vezetőséggel együtt – ha nem is hivatalosan, de – a kör kibővített vezetőségének számítottak.

– *Milyen szerepet vállaltál a kör vezetésében, működésének különböző fázisaiban?*

Azzal kezdtem, hogy különböző részfeladatokat vállaltam a fennebb leírtak szerint. Például én hívtam meg Szabó T. Attila professzort, akinek látogatása és előadása – természetesen a meghívott személye, valamint előadásának tárgya és színvonala miatt, de már csak azért is, mert még újdonság volt a vendégjárás – szerintem sokak számára emlékezetes maradt.

Aztán 1976 őszétől engem választottak meg a kör vezetőjének. Két évig, 1978 nyaráig bírtam. Nem elsősorban az ezzel járó feladatok nehézségeit (bár kétségtelen, hogy a munka megterhelő és rendkívül időigényes volt), hanem azoknak a szerveknek a packázásait, akiknek – elméletben – segíteniük kellett volna bennünket. Mint ahogy Nagy Bélát és Tőke Csabát sem a kör tagsága „ejtette”, hanem – tudtommal ugyancsak az említett indokok miatt – ők döntöttek úgy, hogy a kör vezetőjének szerepét átengedik másnak.

1978 őszétől Varga Gábor és Körössi P. József közösen „csinálta” (így szoktuk volt mondani) a kört. Ekkor egy esztendeig az üléseken sem volt módomban részt venni. Néhány évig a Sánc utcai iskola esti tagozatán tanítottam, és ebben az iskolai évben nem sikerült elintéznem, hogy az órarendemben szabaddá tegyék a péntek délutánokat. Ez volt ugyanis – mint tudjuk – a kör nap.

1979 őszén a visszavonuló Gabi és Jóska helyébe Nagy L. Róbertet választotta meg vezetőül a kör. Az *egyetlen* című kötetedben tévesen említed, Jancsi, hogy egyszer Zudor János idézte emlékezetedbe: ti ketten voltatok azok, akik Robi ellen szavaztatok. Te és én voltunk ez ellenszavazók. Én meg is indokoltam azon a választó gyűlésen az álláspontomat. Kétséges – mondtam –, hogy az, akinek az újságokban megjelent írásai a szerzőjük egyéniségének hiányáról tanúskodnak, képes lesz egyéniséget adni a körnek és tevékenységének. Ezt 1992 nyarán, szegedi látogatásunk alkalmával mondtam el neked, éppen említett köteted készülő kézírata fölötti beszélgetés közben. Te nem emlékeztél akkor az ellenszavazatodra. Én jól megjegyeztem, éppen mert rajtam kívül az egyedüli volt. Egyébként benne van a feleségemnek a házkutatáskor megmenekült naplójában is.

Véleményem, sajnos, rövidesen be is igazolódott, és decemberben került sor az általunk *köri robbantásnak* elnevezett eseménysorozatra, melynek során leváltottuk Nagy L. Róbertet a kulturális hatóságokkal szembeni elvtelen engedékenységé miatt, és kicsikartuk helyzetünk megerősödését e hatóságokkal szemben. Elfogadtattuk például azt is, hogy azontúl nem egy ember, hanem egy kollektív vezetőség irányítja a kört, és csak mindnyájunk részvételével prezentáljuk, vitatjuk meg problémáinkat minden hivatalos fórumon. Ez gyakorlatilag a kör közösségi vezetésének a kezdetét jelentette. Az ezt követő periódus volt szerintem a kör tevékenységének a legszebb korszaka

(legalábbis abból a szakaszból, amit én ismerek), mondhatnám, a virágkora, amely az Ellenpontok szerkesztőinek a lebukásáig tartott. A feleségemmel, Ilonával együtt szinte minden szabadidőnket ennek szenteltük. Az ekkor kialakult helyzetben tovább erősödött a kör demokratizmusa és közösségi szelleme.

Ez az időszak személyes vonatkozásban is igen kedvező volt számomra. Szerintem nem voltam igazán jó vezetője a körnek az említett két esztendő alatt, mert nem vezetésre születtem. De mindig nagy hajlamom és szerintem képességem is volt az érdeellentétek egyeztetésére, az emberek közötti feszültségek feloldására. Megítélésem szerint a körben való tevékenységem egész ideje alatt volt egy ilyen szerepem, de ebben az új helyzetben, amikor a mozgástér bizonyos mértékig (mind kívül, mind belül) szabadabb lett, ennek még inkább nőtt a lehetősége és talán a jelentősége is.

– *A körön belüli konfliktusok milyen mértékben voltak pusztán személyi ellentétek, versengés következményei, illetve inkább elvi ellentétre, vagy burkolt, adott esetben többé-kevésbé nyílt politikai nézeteltérésre kell gondolni?*

Nyilvánvaló, hogy nincs olyan emberi közösség, vagy akár csak összejövetel, ahol – legalább rejtett – konfliktusok ne lennének. A fontos mindig csak az, hogy a nem elvi ellentéteket olyan mértékig mérsékeljük, hogy a közös cél érdekében lehetővé váljék az együtt dolgozás. Az elvi ellentétekkel már nehezebb a helyzet, mert az elvek gyakran még a megtartó értékeknél is nagyobb súlyúnak bizonyulnak. Itt csak érveléssel lehet megpróbálkozni, de esetleg ez is csak a semmibe illan. Természetesen mindkét változat jelen volt a körön is, és nem egyszer zavaró, sőt káros helyzeteket eredményezett.

Politikai színezetüként értékelni a konfliktusokat inkább csak most, utólag lehet. A *politikai* fogalma akkor inkább a „kommunizmus” és a nemzetiségi elnyomással kapcsolatos álláspontra vonatkozott. Bár éles határvonalak nincsenek, a politikai vízvonalat abban az időben a haszonélvezők és az elszenvedők, vagy más szempontból: a kiszolgálók és a tartással rendelkezők között húzódtott. Egy biztos: a körre nemigen a haszonélvezők jártak.

Mai szemmel a konzervatív és a liberális jelzőket lehetne bizonyos magatartásformákra ráhúzni, akkor inkább népi és urbánus volt a nevük. De ez akkor még nem politikai, hanem inkább ideológiai különbség volt, mert nem a politikai szférában, hanem csak a nézetek szintjén jelentkezhetett. És természetesen a személyi kapcsolatokban.

A legkárosabb azonban mindig az, amikor valaki a nagyképűségét, beképzeltségét, a gögjét ideologizálja meg, öltözteti elvi köntösbe, hogy nehezebben lehessen leleplezni, és könnyebben kerekedhessen mások fölé. Sok más mellett erre is volt természetesen példa a kör történetében. De én azt hiszem, hogy nem ezek a dolgok voltak a jellemzők.

– *Mennyiben befolyásolták a kör működését a különböző irodalmi irányzatok, illetve azok képviselői közti súrlódások?*

Az avantgárd és a hagyományosabb irányzatok művelői bizonyos mértékig egybeestek az előbb említett világnézeti csoportokkal. A stílusjegyekkel kapcsolatos viták azonban főként szakmai kérdésként jelentkeztek, és inkább élénkítő szerepük volt a kör életében.

– *Hogyan emlékszel az Ady-kör és az ország más, többé vagy kevésbé hasonlóan működő irodalmi-művelődési köre közti kapcsolattartásra?*

A legsűrűbb kapcsolatunk talán a kolozsvári Gaál Gábor Körrel volt, amelynek sok tagja – főleg az utolsó periódusban – elég gyakran lejött hozzánk, ha valamilyen érdekesebb találkozó ígérkezett. Többször hallottam akkoriban kolozsváriaktól, hogy Nagyváradon „mindig történik valami”. Nyugodtan tekinthetjük ezt körünk tevékenysége minősítésének. Általában a váradi kulturális életet jellemzi az is, hogy amikor a Varga Gábor és Bölöni Sándor által indított lapkezdeményezési akció zajlott (kulturális lapot kértünk 1980-ban a megfelelő instanciáktól a nyugati országszél számára, megismételve egy tíz évvel korábbi próbálkozást), akkor többen – így Bajor Andor, Balla Zsófia, Szócs Géza – szívesen átjöttek volna Kolozsvárról, ha pozitív választ kaptunk volna.

Hagyományos jó kapcsolatunk volt a szalontai Arany János Irodalmi Körrel. A nyolcvanas évek elejére igen jó viszonyba kerültünk a nagykarolyi irodalmi körrel is, de az aradi és a temesvári köröket is említhetjük itt.

– *Gyakran jelentek meg a péntek esti összejöveteleken külföldiek. Mit tudsz arról, milyen véleménnyel távoztak?*

Valóban elég sokan megfordultak nálunk, majdnem kizárólag magyarországiak és csak mint magánszemélyek, hiszen külföldről vendéget hívni nem volt jogunk. Alkalmoszerűen érkeztek, anélkül, hogy tudták volna, mi van a programunkon. Véleményük ezért függött attól, hogy éppen mi volt a terítéken, de attól is, hogy ki milyen érdeklődésű vagy természetű ember volt. Általában kedvező észrevételeket hallottunk, de az is megtörtént, hogy a köri ülés utáni magán-összejövetelen lélektani elemzés tárgyai lettünk, és megállapították, hogy mi, váradiak, tulajdonképpen nem szeretjük egymást.

– Ismereteid szerint mennyire volt független, illetve milyen mértékben befolyásolta a tevékenységet a kört felügyelő „hatóság”?

Szervezetileg a Népi Alkotások Háza közvetlen felügyelete alá tartoztunk, amelynek az egész szoban forgó időszak alatt Mihai *elvtárs* volt a vezetője (tudtommal a keresztnéve is Mihai volt). Székely Erzsébet (Buzsu), a Ház alkalmazottja volt az összekötőnk, hozzá kellett benyújtanunk a tevékenységi tervünket. Itt – a „köri robbantás” előzményeit kivéve – nemigen akadtak problémáink.

A Népi Alkotások Háza – mint minden váradi kulturális intézmény – a megyei pártbizottság kulturális osztályának az ellenőrzése alatt állott, melynek vezetője sokáig Ioan Chira volt. Őt, miután nyolcvan elején a budapesti román nagykövetség kultúrattaséja lett, Gheorghe Suciu váltotta fel.

Már Nagy Béla idejében új helyre költöztünk, üléseinket attól kezdve a Szakszervezetiek Művelődési Háza meglehetősen tágas stúdiótermében tartottuk, ahova legalább kétszáz ember befért. Tevékenységi tervünket a kultúrház igazgatójával is láttamoztatni kellett, mielőtt beadtuk volna a Népi Alkotások Házához. Legalábbis akkor, amikor én vezettem a kört, valamint a közösségi vezetési években ez így volt.

E kettős ellenőrzés ellenére legtöbbször nem volt problémánk a tevékenységi terv benyújtásánál; persze igyekeztünk elfogadható címekre keresztelni egyébként támadhatónak gondolt programpontjainkat is. Néhány esetet kivéve munkatervünk tartalmának megválasztásában tehát elég nagy szabadságot élveztünk. Ennek egyik nem elhanyagolható alapja maga a gazdag tevékenység volt, mellyel a kulturális szervek mint szocialista megvalósítással, sőt mint a nemzetiségi kérdés megoldásának bizonyítékával dicsekedhettek.

A pártbizottság művelődési osztálya jobban szerette, ha újságíró a kör vezetője, úgy gondolván, hogy egy nekik közvetlenül alárendelt szerkesztőség tagjait jobban a kezükben tarthatják, mint mondjuk egy mérnököt vagy egy tanárt. Ez a számítás be is vált Nagy L. Róbert esetében.

– Mikor, miért támadtak nézeteltérések a felügyelet és a vezetés (vagy a kör egésze) közt? Ezek hogyan oldódtak meg, ha megoldódtak?

Tudomásom szerint mindenekelőtt nekem voltak problémáim a felügyeleti szervekkel, majd Nagy L. Róbert megválasztása után mindjárt az egész körnek.

Mint mondtam, 1976 ősze és 1978 nyara között voltam én a kör vezetője. Nem túlságosan örültek nekem, különösen miután az első köri összejövetelen vázoltam, hogy az eddigieken túl szerintem mennyi mindennel foglalkozhatnánk még. Eléggé megeresztettem a fantáziámat, és a lehetséges bővítési területek között sok minden szerepelt, például Köröstárkány község szociológiai és néprajzi tanulmányozása is. Ezek nem tervek voltak, hanem feldobott ötletek. Azt gondoltam, talán akad olyan valaki, akit személyesen érdekelne valamelyik közülük, és a kör – egy megfelelő intézmény helyett – esetleg keretet biztosíthatna megvalósításukra. Abban is reménykedtem, hogy az én ötleteim megmozgatják mások ötletgyártó ösztöneit, ami hasznosítható gondolatokat eredményezhet.

Nagy Béla mesélte később, hogy Mihai, aki mellette ült, mind mondogatta, hogy én nagyon nem leszek jó vezetőnek, és próbálta meggyőzni őt, hogy mégis vállalja el ezt a feladatot.

Rövidesen nehézségekbe ütköztünk a meghívottjaink útjának kifizetésénél. Elméletben erre kaphattunk volna támogatást a művelődési szervektől, de azt mondták, nincs rá pénz. Újságíró barátaimtól hallottam, hogy a kulturális osztály egyik ülésén Körösi István, a Népi Egyetem vezetője vehemensen tiltakozott, hogy ránk ilyen célból költsenek. Hogy az ő beavatkozására-e vagy sem, azt nem tudhatom, mindenesetre anyagi forrásaink elapadni látszottak. Ekkor az aktív köri tagok megszavazták azt az indítványomat, hogy havi tagdíjat fizetünk, és ebből fedezzük vendégeink utaztatását és szállását. Egy ideig be is gyűjtöttem a pénzt. Nagy rémület támadt, amikor ezt feletteseink megtudták, és felszólítottak, hogy azonnal hagyjam abba, mert ezt nem szabad. Úgy emlékszem, ettől kezdve egy darabig megint kevesebbet kellett költenünk a saját zsebünkben.

Bölöni Sándor barátunk (aki akkor még újságíró volt, csak később lett a színház irodalmi titkára) elmondta, hogy ő orosz nyelvű verseket szokott fordítani kortárs költőktől, és szívesen bemutatná őket a körben. Be is iktattuk a tevékenységünkbe, de amikor a tervet 1977 januárjában bemutattam a Szakszervezetek Művelődési Háza akkori igazgatójának, Constantin Mălinaşnak, az kijelentette, hogy márpedig *szovjet* verseket, amíg ő a kultúrház igazgatója, itt nem fogunk felolvasni. Én indoklást kértem, ő politikailag tájékozatlannak minősített engem, majd újra én következtem, és emlékeztettem Ceauşescu és Brezsnyev elvtársak előző őszi baráti találkozására. Végül bele kellett nyugodnom, hogy a kultúrház igazgatójának szovjetellenessége miatt, amely a kultúra területére is kiterjedt, Bölöni Sándor nem fogja bemutatni nekünk műfordításait.

Rövidesen újabb forduló következett. Mălinaş akkor Tóth Sándor kolozsvári egyetemi tanár Gaál Gáborról tartandó előadását akarta kiiktatni a tevékenységi tervünkéből. Azt kifogásolta, hogy mire fel tart előadást egy *filozófiatanár* egy folyóiratról és annak néhai főszerkesztőjéről? Hiába mondtam, hogy az illető tanár monográfiát írt erről a szerkesztőről, megint csak falba ütöttem. Sokáig vitatkoztunk, sőt veszekedtünk, de nem engedett.

Ekkor kihallgatást kértem Ioan Chirától, a művelődési osztály vezetőjétől, elmondtam az esetet, és kértem, hogy olyan bírálja el Mălinaş helyett a tevékenységi tervünket, akinek van hozzá kompetenciája. Abban egyeztünk meg, hogy ez a személy az ő helyettese, Benedek Anna lesz.

Az ügynek következményei is lettek. Először is azon a pénteken, amelyiken Tóth Sándor az előadását tartotta, véletlenül foglalt volt a művelődési ház minden erre alkalmas terme. Sikerült viszont megkapnunk az Alexandru Moghioroş líceum (ma Ady Endre Líceum) dísztermét.

Még ezt megelőzően (mindkét találkozó 1977 áprilisában volt) Gy. Szabó Béla volt a meghívottunk, aki a fametszésről szándékozott előadást tartani, bemutatva természetesen a metszeteiből is. Ehhez egy filmvetítőre, valamint egy magnóra volt szükségünk, mert a film hangja külön szalagon volt. Egy héttel az előadás előtt megkérdeztem Mălinaş-t, hogy a kultúrház a megfelelő időpontban kölcsönözni tudja-e a szükséges felszerelést, és tud-e szakembert biztosítani a kezeléséhez? A válasz *igen* volt. Mégis, amikor a művész megérkezett, kiderült, hogy a filmvetítő be van zárva, ember sincs, aki kezelni tudja, és a magnó sem hozzáférhető. Gy. Szabó Béla kijelentette: ilyen körülmények között, nem tartja meg az előadását, inkább máris visszafordul Kolozsvárra.

Még volt egy kis idő az ülés kezdetéig, ezért (szó szerint) elszaladtam Török Miklósékhoz, hogy tőlük próbáljak telefonon illetékesre akadni, aki kisegít helyzetünkben. Többek között Benedek Anna lakására telefonáltam, aki sajnálta, de ő – hiába a Chira helyettese – ilyesmire nem adhat utasítást a kultúrház igazgatójának.

Sikerül meggyőznünk Gy. Szabó Bélát, hogy tartson film és magnó nélkül is előadást. Már egészen belemelegedett, amikor megjelent a kultúrház egy meghatározhatatlan státusú alkalmazottja, és közölte, hogy itt vannak a filmesek. Magnó továbbra sem került, de a filmet megnézhattuk a művész élő kommentárjával. Van erről az estéről egy felvétel is, amelyen ott ülök vendégünk mellett az asztalnál. Rossz hatással lehettek rám a nap eseményei, mert kissé eszelősnek nézek ki rajta.

Utólag mesélte el Benedek Anna nekem, hogy felhívta Mălinaş-t, aki megkérdezte tőle: Tulajdonképpen ki ez a Szabó, vagy hogy is hívják? Erre ő azt mondta: „Vigyázzunk, Mălinaş elvtárs, nehogy kiderüljön, hogy mi, kulturális intézmények vezetői, műveletlenek vagyunk.” Minden bizonnyal ennek hatására került elő a filmvetítő.

Emlékezetem szerint jó ideig nem voltak különösebb problémáink, de az 1978-as évad utolsó tevékenységi tervéről – számomra teljesen váratlanul és mondhatni, érthetetlenül – két találkozót is kihúztak. Csak az egyikre emlékszem: Hajós Lajos kolozsvári filozófus tartott volna előadást Kant eszmevilágáról. Elmentem a megyei pártbizottság kulturális osztályára, ahol Benedek Anna visszaadta a tervünket átírás céljából. A lehúzás Ioan Chirának tulajdonítható személyesen, akit csak egy vékony ajtó választott el attól a szobától, ahol beszéltünk, és aki tökéletesen tudott magyarul. Rossz szokásom szerint indoklást kértem. Hát mi köze van egy *irodalmi körnek* a *filozófiához*? – volt egy adott pillanatban a válasz. Jó, hogy nem azt kérdezi, hogy mi köze van egy irodalmi körnek a kultúrához – jegyeztem meg. Még egy darabig vitatkoztam, és talán tovább is vitatkoztam volna, de Benedek Anna a hangját lehalkítva, és egy gesztust téve a bezárt ajtó felé, azt mondta: „Értse már meg, Tóth elvtárs.”

Megértettem – válaszoltam –, és sajnálom, hogy ennyi probléma volt az általam benyújtott utolsó tevékenységi tervvel.

A gondolat nem ott vetődött fel bennem először, de valóban abban a pillanatban dőlt el, hogy többé nem vállalom a kör vezetőjének a szerepét.

Egyébként jó lenne Benedek Annát is meginterjúvolni, hogyan látott ő bennünket abban az időben, és milyen tényezők voltak a háttérben, amiről mi akkor nem is tudhattunk. Igen érdekes és tanulságos kép rajzolódhatna így ki előttünk.

A kör legnagyobb és legfontosabb konfliktusa természetesen az úgynevezett „köri robbantás” volt, melyből egyértelműen győztesen kerültünk ki.

– *Hogyan emlékszel a Nagy Róbert leváltásához vezető „palotaforradalomra”?*

Itt egyáltalán nem a Nagy L. Róbert személye, vagy a kör éléről való leváltása volt a tét. Hanem a kör méltósága és az önkényes intézkedésekkel szemben a saját tevékenysége fölötti határozás joga.

Az történt ugyanis, hogy 1979 őszén Mihai Mihai, a Népi Alkotások Házának igazgatója behívta Robit, és meghagyta, hogy a Kőrössi P. József tervezett körét vegyék ki a programból, őt a vezetőségből távolítsák el, mert házasságra akar lépni egy magyar állampolgárral. Mint tudjuk, akkoriban a külföldre kötött házasság is disszidálásszámba ment, amiben annyi volt az igazság, hogy sok formai házasság kötött, mert sokan így próbáltak megszabadulni az akkori Romániától. Nagy L. Róbert engedelmesen (és meglehetősen bizonytalanul) igyekezett végrehajtani az utasítást, miközben arra kérte Jóskát, aki akkor több ülés szervezését is vállalta, hogy azért – névtelenül – szervezze meg, amire eredetileg vállalkozott.

Képzeld, megvan az Icu naplója erről az egész periódusról. A nagyszüleimhez menekítette idejekorán, így megmenekült az ellenpontosokra való lecsapást követő elközbzásoktól. Ahogy ő akkor fogalmazott, én, amikor meghallottam, mi történt, „azonnal közéletivé váltam”, és nagy tárgyalásokat folytattunk a kör több vezetőségi tagjával, hogy mi történjen. Álláspontom meglehetősen radikális volt. Mivel a házasságkötés nem ideológiai, hanem érzelmi ügy, ráadásul Kőrössi P. József éppen csak hogy elindította az erre irányuló hivatalos eljárást, és továbbra is teljes jogú román állampolgár, jogtalanul fosztják meg őt a körben betöltött funkciójától, és attól a lehetőségtől, hogy a verseit ott bemutassa. Mivel éppen azok a szervek akadályozzák és akadályozták a múltban is a tevékenységünket, akiknek hivatása lenne segíteni minket, mi ilyen körülmények között nem tehetünk mást, mint hogy kimondjuk önmegszüntetésünket, amíg ezt még emelt fővel tehetjük. Elhatározásunkról és a mögötte rejlő indokokról értesítsük az írószövetség magyar tagozatát és a legfontosabb erdélyi, valamint a bukaresti magyar lapok szerkesztőseit.

Gyakorlatilag mindenki mérsékeltebb álláspontot foglalt el. Természetesen magam sem akartam a kör megszűnését, de tapasztalatból tudtam, hogy az egész rendszer a legjobban a felhajtásoktól, a róla negatív képet rajzoló hírek terjedésétől fél, ezért ha azt akarjuk, hogy a helyzetünk megváltozzon, nagyon kategorikusnak kell lennünk. Egyébként a megszűnést még mindig jobbnak tartottam, mint a meghajlást az olyan beavatkozások előtt, mint amilyen az akkori volt, mert ezzel, precedenst teremtve, a jövő megszorító intézkedéseivel szemben is kiszolgáltatottabbakká váltunk volna.

A Nagy L. Róbert ellenkezése miatt nehéz volt elérni, hogy végre egyáltalán legyen már egy Ady-köri ülés, és hogy ott megtárgyaljuk a kör helyzetét és aktuális problémáit. (Elvégre még mindig ő volt a köri elnök.) Amikor végre összeültünk, és a megvitátást sürgettem, azt mondta, hogy semmiről sem tárgyalunk, kizárólag az történik az ülésen, ami napirendként meg lett hirdetve. Végül Nagy Béla szólt rá, hogy hagyja ezt már abba, mert a dolgokat valóban meg kell beszélni. Így a Zudor Jancsi verseinek a tervezett megvitatása elmaradt, ehelyett előterjesztettem az előbbieken vázolt javaslatomat, példákkal illusztrálva, hogyan gördítettek akadályt tevékenységünk útjába az évek folyamán a bennünket támogatni hivatott szervek. A nevüket nem említve, utaltam az állambiztonsági szervek 1975-ös akciójára is.

Nagy vita támadt, amelynek során Robi néhányszor lemondott, majd mindannyiszor visszavonta a lemondását. Végül megszavaztuk a leváltását, és úgy határoztunk, hogy egy küldöttséget menesztünk Chira Ioanhoz, a művelődési osztály főnökéhez, tisztázandó, mi is a baj a körrel. Másnap felhívtam, és megbeszéltünk egy közeli időpontot. Négyünket jelölt ki a jelenlevő társaság: Varga Gábort, Molnár Jánost, Gittai Istvánt és engem.

A megbeszélésen döntés nem történt, a választ későbbre várhattuk. Két hét múlva került sor egy újabb találkozóra, amelyen minden érintett jelen volt: a kör aktív tagjai, Chira, Benedek Anna, Mihai, Székely Erzsébet, valamint a Szakszervezetek Művelődési Házának új igazgatója, Gheorghe Tonea. Az addig eltelt időben Chira több mindennel próbálkozott, főleg a Fáklya szerkesztőségének berkeiben: visszaállítani Nagy L. Róbertet a vezetői posztra, vagy meggyőzni valamely más szerkesztőt, hogy vállalja el a vezetést. Sikertelenül, és lényegében kissé nevetséges kapkodással.

A találkozón kiderült, hogy senkinek semmi baja a körrel, nem is mondta senki, hogy Kőrössi P. József ne legyen a kör vezetőségi tagja, és még csak ne is szerepeljen az ülésein, megígérték, hogy ezentúl jobban támogatni fogják anyagilag is a tevékenységünket, elfogadták azt az általam szorgalmazott javaslatot is, hogy ne egyetlen ember, hanem egy több tagú vezetőség közösen vezesse a kört¹, ami által közösségibb jellege lett az irányításnak, és ami megfosztotta őket attól a lehetőségtől, hogy egyetlen ember megszorításával mindnyájunkat sarokba tudjanak szorítani.

Tőke Csaba utólag elmondta, eleinte nevelésnek tartotta az elképzeléseimet, gondolván: csak nem hiszem azt, hogy a párt kulturális szerveit térdre tudjuk kényszeríteni.

Az igazi elégtételt a tevékenységünk nagymértékű könnyebbedése jelentette, de nem elhanyagolható e tekintetben egy későbbi élményünk sem. Csaknem egy esztendő múlva, 1980 júniusában Szántó István – aki, ha jól emlékszem, Nagyvárad polgármestere volt, de a megyei pártbizottságban is töltött be valamilyen funkciót – hívatott többünket magához a már említett lapkezdeményezés ügyében. Minden mondatába legalább egyszer belefoglalva az *izé* és az *aztat* szavakat, közölte velünk, hogy a megyei pártbizottság tudomásul vette a hozzájuk elküldött beadványt, de a címlistából látják, hogy központi szervekhez is elküldtük, és természetesen azok fognak dönteni. Ennyi volt lényegében a közölnivalója, de az említett stílusban az Ady Endre Irodalmi Körre is kitért. Kifogásolta, hogy a vezetőségünkben egy református lelkész is található (ez persze Te voltál, Molnár János), megígérte (talán inkább megfenyegetett), hogy ezzel a kérdéssel még foglalkozni fognak, és erre megoldást kell találni. A lelkész a templommal törődjön, ne egyébvel. Egy pap politikailag nem elég megbízható ahhoz, hogy vezető pozíciót foglaljon el egy irodalmi körben. Én hangoztattam, hogy Molnár János nem csupán lelkész, hanem költő is, és mint ilyen van jelen a körön, ezért választottuk őt be annak vezetőségébe. Felhívtam a figyelmet arra, hogy hiszen maga a református püspök² is a Nagy Nemzetgyűlés (így nevezték akkor a parlamentet, mint sokan emlékszünk) megválasztott tagja, pedig az igazán politikai jelentőségű pozíció. Ez utóbbira legyintett, hogy az más, és megkérdezte az ugyancsak jelen levő Benedek Annát, hogyan is történt, hogy Molnár a vezetőség tagjává lehetett. „Tudja, Szántó elvtárs – hangzott a válasz –, *mi akkor kényszerhelyzetben voltunk.*”

A helyzet pontos megértéséhez nem szabad elfelejteni, hogy a „kommunista” román hatalom úgy igyekezett a magyar kultúrát megfojtani, hogy közben az ellenkező látszatot is szeretne volna fenntartani. Ez utóbbi törekvésük volt az alapja a sikerünknek: nem vállalták egy országos botrány kirobbanását, mely esetleg nemzetközi hírre is szert tehetett volna. *Ennél* kisebb tét volt számukra az Ady Endre Irodalmi Kör tevékenysége.

– *Ismereteid szerint milyen mértékben állt a kör a szekuritáté megfigyelése alatt, illetve, milyen módon befolyásolta a kör tevékenységét?*

A román állambiztonsági szervek, vagyis a *szeku*, ahogy általában nevezték Erdélyben, a miénknél sokkal ártatlanabb emberi összejöveteleket is szoros megfigyelés alatt tartott. Mint az előbbieken is utaltam rá, a román hatalomnak érdeke volt, hogy legyünk, de csupán statisztikai szempontból: kimutatásokba lehessen bennünket foglalni, mint a gazdag bihari-romániai kisebbségi élet és ugyanakkor annak szabadsága bizonyítékát. De lehetőleg úgy legyünk, hogy közben semmit se tegyünk. Mivel a szeku fő feladata a megelőzés volt, ezért időközönként, már csak a lélektani hatás kedvéért is, le-lecsaptak.

Az első közvetlenebb kapcsolatunk a szervekkel 1975-ben volt, amikor az évad utolsó körüli ülése után, tehát valószínűleg valamikor június közepén, a Varga Gábor lakásán összegyűlt egész társaságot bevitték. Én mintegy öt perccel azelőtt jöttem el onnan, és nemcsak az aznapi élményt úsztam meg, hanem – a körhöz szorosabban tartozók közül talán csak Kőrössi P. József mondhatja ezt még el magáról – később sem hallgattak ki a Varga köré eszábált ügyben. Őt pécézték ki ugyanis, azzal vádolva, hogy irredenta terveket szövögetett, hogy volt egy térképe, melyen meghúzták Magyarország Románia kárára módosítandó új határait, és valami irredenta képről is szó volt, amely a Székelyföldön

¹ Molnár János később emlékeztetett rá, hogy a csoportos vezetési formát ő ajánlotta. Valóban így volt; egy egyetemi élményének tapasztalatát említette mintaként. Viszont álláspontját helyesnek találva, én szorgalmaztam azt a legerőteljesebben az említett találkozón. Valószínűleg ebből született az a benyomásom, mintha a gondolat is tőlem származott volna.

² A Királyhágómelléki Református Egyházkerület Papp László nevű püspökéről van szó, aki mindenben készségesen kiszolgálta a Ceaușescu rezsimit.

készült volna. (A Török Miklós elleni vádokról akkor én nemigen tudtam.) Úgy látszott, akár per is lehet a dologból. Olyannyira, hogy szükségesnek láttam felajánlani: kérdezze meg az ügyvédjétől, segít-e valamit, ha per esetén tanúskodom mellette, mondván, hogy én neki a jó barátja vagyok, és semmit sem tudok mindarról, amivel őt vádolják. Márpedig ha a vád igaz lenne, nekem mint jó barátoknak már régen tudnom kellene mindenről. Lehet, hogy visszanezve javaslatom naivnak tűnik, vagy akár akkor is annak tűnhetett, de jobbat nem tudtam kitalálni.

Végül az ügyet abbahagyták, de megesett, hogy egy-egy emberrel elbeszélgettek, és nekem az volt ezzel kapcsolatban az álláspontom, hogy az ilyen eseteket nem szabad titkolni, hanem azonnal el kell mesélni, lehetőleg fünek-fának. Ha megtörik a beszélgetések tényének és a beszélgetés tartalmának a titkossága, felszabadítóan hat magára az érintettre, ugyanakkor a szeku veszít fontos megfélemlítő funkciójából. Az igazi megfélemlítés félig titokban történik, híre lehetőleg sugdosással terjed. Egészen más a hatás, ha valaki ugyanazt nyíltan és hangosan elmondja. Azt hiszem, az általam hangoztatott elv sok esetben egészen jól működött.

Külön ki kell térni a besúgással való gyanúsítgatásokra. Ez nem volt ismeretlen jelenség körünkben és köreinkben, és teljesen biztos, hogy alaptalan sem volt, hiszen kétségtelenül akadtak, akik jelentéseket írogattak rólunk. Azok között is, akik ott vendégeskedtek péntek esténként a lakásunkban (vagy valaki máséban). Nem volt azonban módunk *tudni*, hogy kik azok. Gyanakodhattunk, és megérzéseinkre, alkalomadtán ellenszenveinkre támaszkodva személyhez is köthettük gyanakvásunkat, de bizonyítékunk sohasem volt, és nem is igen lehetett. Az állambiztonsági szervek gyakorlatához hozzátartozott, hogy hamis híreket terjesztettek olyanokról, akik nem voltak besúgók, esetleg éppen olyanokról, akik nem álltak kötélnak az ő beszervezési kísérleteik alkalmával. Nagy volt az esélye tehát, hogy ártatlanokat gyanúsítunk. Minderről beszélgettünk is többször, és az én álláspontom az volt, hogy soha senkit ne gyanúsítsunk. A gyanúsítgatást eleve zárjuk ki az életünkéből, mintha jelentgetők nem is lennének. Hiszen őket úgysem tudjuk az életünkéből kizárni. Ehelyett vigyázzunk arra, mit beszélünk, hogy ne nyújtsunk semmi valós alapot valamiféle felelősségre vonásra.

Persze nem mindenki tartotta magát az én nézeteimhez. Ez személyes konfliktusokhoz is vezetett. Én ma sem tudnám megmondani, melyik esetben volt alapja a gyanúsításnak, és melyikben nem. Márpedig ha nem tudunk valamiről érdemben szólni, akkor jobb, ha hallgatunk.

Nem tagadom, hogy voltak olyanok, akikkel szemben fokozottabban óvatos voltam, de ennek nagyobb jelentősége csak az Ellenpontok felgöngyölítése után lett, amikor már komolyabbra fordult a játék.

Az állambiztonsági szervekkel kapcsolatos első személyes élményeim először a megfigyelésekre vonatkoznak.

A szüleimmel és az első házasságomból származó Csaba fiammal töltöttünk két hetet Színaján 1977 nyarán. Egy éve voltam akkor a kör vezetője. Magánháznál szálltunk meg, egy úgynevezett ONT-szobában³. A másik szobában egy fiatal szilágysági házaspár lakott, amelyik velünk egy időben érkezett. Ők is magyarok voltak. Hozzánk csapódtak, és állandóan velünk voltak, noha mi nem sokat csatangoltunk. Apám ugyanis súlyosan asztmás volt, és állandó fulladása igen korlátozta mozgáslehetőségeinket.

A férfi időközönként elment egyedül valahová. Egy ilyen alkalommal a felesége elmondta, hogy ők eredetileg ugyan ide akartak jönni, de az utazási irodánál nem kaptak szobát, végül úgy döntöttek, hogy a tengerparton nyaralnak. Már egészen beleélték magukat, amikor hívták a férjét, hogy került Színaján hely. Neki már nem is volt kedve idejönni, de muszáj volt. A férje ugyanis bedolgozik az állambiztonsági szerveknek, és valamilyen feladatot kapott itt. Ezért hozta a nagy magnóját (olyan hordozható csodamagnót én addig nem láttam), esténként azzal dolgozik. Ő nincs tisztában azzal, hogy ez miben áll, de most is a szeku itteni központjába ment jelentést tenni. Hiába próbálja rábeszélni, hogy szakítsa meg ezt a kapcsolatot, nem hallgat rá.

Tekintve, hogy rajtunk kívül senki mással nem érintkeztek, egész nap együtt voltunk, továbbá a szobánkban a cserépkályha mögött egy furcsa szerkentyűt láttam kilógni a falból, nem kellett sokáig töprengennem, mi lehetett a szekuritáé által kiszabott feladat.

Közvetlen kapcsolatba szekusokkal először a „köri robbantás” után kerültem. Tulajdonképpen azt mondhatom, hogy győztünk ugyan a kulturális szervek önkényeskedésével szemben, de ezzel

³ ONT = Oficiul Național de Turism. Magyarul: Nemzeti Turisztikai Iroda.

magunkra vontuk az állambiztonsági szervek még fokozottabb érdeklődését. De hiszen nem voltunk olyan naivak, hogy ezzel ne számoltunk volna. Különösen az első félévben szinte egyik esemény követte a másikat, melyek a lakásunk körül koncentráálódtak. Nem is lehet csodálkozni ezen, mert egyrészt fő szerepet játszottam abban, hogy engedniük kellett a követeléseinknek, másrészt minden péntek este nagy társaság gyűlt össze nálunk. A Nagy L. Róbert leváltása után ugyanis az üléseket követő magán-összejöveteleinket rendszeresen nálunk tartottuk. Különben hét közben is állandóan jöttek hozzánk ismerősök (ezek túlnyomó többsége Ady-körös volt); megesett, hogy egy-egy napon nyolc-tíz ember is „beugrott” rövidebb-hosszabb időre. Mi – mint emlékszel – az udvar mélyén laktunk egy kitűnő pincelakásban. A falakat ugyan átítatta a víz, mégis kitűnő volt, mert gyakorlatilag nem volt szomszédunk. Fölöttünk egy óvoda és az evangélikusok imaterme volt, ahol délutántól már senkit sem zavartunk, így akár hangoskodni is lehetett.

1980. január közepe táján volt a kulturális szervekkel az a tárgyalás, amely az Ady Endre Irodalmi Kör életében a kollektív vezetés korszakát nyitotta meg. Január végén két pasas kereste fel az udvarunkban azt az idősebb asszonyt, akire a házkönyv volt bízva, és érdeklődtek azokról, akik az udvar hátsó részében laktak. Vagyis rólunk. A látogatás április elején megismétlődött, ekkor az érdeklődés apróbb részletekre is kiterjedt. Boriska néni (így hívták a házkönyv gondozóját) mindezt elmondta nekünk, és aggódott értünk.

A tulajdonképpeni tűzkeresztségen, vagyis a velük való első személyes találkozón azon év februárjában estem át. András őrnagy keresett az iskolában, ahol tanítottam. Én röviddel később érkeztem. A kapunál találkoztunk, ő éppen jött ki az udvarról. Beszélgetni kívánt velem, ezért másnapra „meghívott” az állambiztonsági szervek székházába egy kis beszélgetésre. Tulajdonképpen „barátságos légkörű” beszélgetés volt, és azon felül, hogy kérdezett bizonyos, a lakásunkban esett, két körüli tag közötti személyes konfliktusról, főleg az Ara-Kovács Attila irományaival foglalkoztunk. Attilának régebbi politikai dolgozataira bukkantak a nővérénél, és az őrnagy arról faggatott, hogy nálunk nincsenek-e ilyen írások. (Tele voltunk velük. Ara-Kovács a nővérénél folytatott házkutatás után hazulról hozzánk menekítette őket. Szerencsére nálunk akkor nem tartottak házkutatást.) Közben Ion Sălăgean is bejött vagy egy negyedórára, aki Varga Gábor és Török Miklós ellen, majd később az Ellenpontok-ügyben vezette a nyomozást. Ő inkább hallgatott, majd mielőtt kiment, azt mondta, reméli, többet nem fogunk ott találkozni. (Nem jött be neki.)

Eljött a március. Az egyik pénteken, miközben gyülekeztünk a körüli ülésre, a Szakszervezetek Művelődési Házának előcsarnokában egy férfitársaság vonta magára a figyelmünket – egyébként meglehetősen primitív alakok voltak – azzal, hogy feltűnően figyeltek bennünket. Az összejövetel után két-három kocsival megjelentek a házunk előtt is, és ott tanyáztak, míg mindenki el nem távozott. A szekusok minden vendégünket hazakísérték két vagy három héten keresztül, teljesen látványosan, minden rejtőzködés nélkül. Pontosabban az egyik például „elrejtőzött” a visszanező tekintetek elől egy villanyoszlop mögé, ahonnan nemcsak a kalapja, de a hasa is előkandikált. Teljesen nyilvánvaló volt, hogy meg akarnak félemlíteni bennünket, de ez nemigen sikerült. Általában mindenki csak tréfálkozott a helyzeten. A felületes szemlélő talán észre sem vette a bennünk megbúvó feszültséget. Bár volt olyan, amikor ez meg is nyilvánult. Az egyik megfigyeléses estén néhány ember rövid időre eltávozott. (Talán italt mentek venni az összedobott pénzből.) Utánuk szóltam, hogy a bejárat kulcsát nehogy magukkal vigyék (ekkortól kezdtük zárni a bejárat ajtót, addig mindig nyitva állt), mert ha a szeku elviszi őket, nem tudunk kimenni a lakásból. Balla Zsófia és Egyed Péter Kolozsvárról látogatóban jártak akkor Váradon. Amikor Péter meghallotta a megjegyzésemet, kissé elsápadt, és határozottan rossz néven vette.

Volt persze olyan is, akinek a körrel szembeni magatartására is kihatott a megfélemlítés. Egy ízben néhány ismerős fiataalt invitáltam a körüli ülések gyakoribb látogatására. Nem megyek én – mondta az egyik –, nincs nekem szükségem arra, hogy utána a szekuval gyűljön meg a bajom.

Olyan akciói is voltak a szerveknek, amelyek hatását nem lehetett olyan könnyen lerázni. Néhány évre rá, hogy Tóth Ágnes először jelentkezett a körön tehetségről tanúskodó verseivel, hirtelen „eltűnt”, nem jelent meg többé körünkben. Gyanítottuk, hogy ezt nem örömmel tette, de – remélem, nem veszi Ági rossz néven, hogy én ezt most elmondom –, csak vagy két évvel később vallotta be nekem egy utcai beszélgetésben (a legfiatalabb olvasók kedvéért jegyzem meg: az utcán nemigen szerelnek fel lehallgató berendezéseket, mint a lakásokban teszik, és szét lehet nézni, van-e gyanús alak a közelben), hogy otthon „meglátogatták” őt, és arra akarták rábírní, írjon nekik jelentéseket a kör

tevékenységéről és tagjairól. Inkább azt választotta, hogy nem jön el többet közénk. Két év után is remegés fogta el, ahogy ezt felidézte.

A jelenség racionálisan érthető, de lényegében nehezen átérezhető annak, akinek még nem volt kapcsolata a román állambiztonsági szervekkel. (A nyolcvanas évek végére nem sok ilyen ember maradhatott, különösen a magyar értelmiség soraiban.) Az igazi súlyát egy ilyen történet leírásának csak az érezheti, aki maga is megélte azt a megaláztatást, amiben ezek a szakemberek részesíthették „ügyfelüket”. Még ha sem szóval, sem tettel nem durváskodtak is – mint ahogy nagyon gyakran szokták volt –, már annak a közvetlen megélése is megalázó, hogy az ember nekik kiszolgáltatót.

Az 1980-as esztendő néhány más, ide tartozó eseményére nem térek most ki (mint ahogy az említetteket is csak vázoltam inkább), mert túlságosan sok lenne már a jóból. De a következő év egyik fontosabb epizódját még elmesélem.

Darkó Istvánnak, a tragikus módon elhunyt színésznek jelent meg kötete 1981-ben (*A következő pillanatban*), amelyet a Fő utcai galériában mutatott be Egyed Péter. Darkó (érdekes, mindenki inkább csak a családnévén emlegette) megkért bennünket, hogy a bemutató után a mi Körös utcai lakásunkban gyűlhessenek össze az érdeklődők. Ez nem Ady-köri rendezvény volt, de lényegében ugyanazok az emberek jöttek el, mint a péntek esti találkozókra. Az est folyamán az egyik haverünk félrehívta Ilonát, a feleségemet, és arra kérte, vegyen rá engem, hogy ne szervezzünk ilyen összejöveteleket, mert az nem lesz jó. Ő most a munkahelyén lenne, ha bizonyos szervek emberei nem küldik őt ide. Amikor a végén másokkal együtt távozott tőlünk, (szerintem csak) megjátszotta a hullarészeget, akkori (és mostani) véleményem szerint azért, hogy ne lehessen tőle számon kérni, mit tapasztalt az este folyamán.⁴

Egyébként semmit sem tapasztalhatott. Persze mindent lehet „interpretálni”, de „államellenes beszélgetésekre” nem került sor, hiszen nem voltunk olyan ostobák, hogy nagy társaságban *szidjuk a rendszert* (ahogy mondani szokták) vagy Ceaușescut. Valójában államellenesnek számított maga a tény, hogy összejövünk. Hiszen mindinkább üldöztek minden magán-összejövetelt, különösen, ha magyarok voltak a résztvevői.

Nem hagytuk abba a kör szellemi és érzelmi háttérként működő összejöveteleinket. Ha jól belegondolunk, azt mondhatná valaki, hogy tulajdonképpen semmibe vettük a hatalom figyelmeztető jelzéseit, és úgy viselkedtünk, mint akik kihívják maguk ellen a sorsot. Tény, hogy tisztában voltunk az eshetőségekkel. A feleségem 1980. április 3-án ezt jegyezte a naplójába: *”Azt hiszem, biztonságosan számíthatunk a meghurcolásokra, a házkutatásra és természetesen a további, de intenzívebb figyelemre.”*

Pedig mi nem politikai, hanem kulturális szervezet voltunk, célkitűzéseink is ilyen jelleggel bírtak. Arról nem tehetünk, hogy a művelődés az adott helyzetben fokozott politikai jelentőségre tett szert; ez mindenekelőtt abból származott, hogy a hivatalos politika meg akarta semmisíteni kultúránkat. Ennek sikere a beolvadásunkat, az eltűnésünket jelentette volna. Mi védekeztünk, és a védekezés ellenlépései kihívásnak számítottak. A csendes, passzív védekezés kudarcáról viszont romániai létünk során már bőséges közös tapasztalatokat gyűjthettünk.

Lépéseinkben eszköztárként – amíg kifejezetten nem *akartak* ügyet csinálni – logikus érvek álltak a rendelkezésünkre. Hiszen minden alkalommal – bármilyen nevetségesnek tartotta ezt mindenki, kezdve tőlünk, köri tagoktól és magánzó állampolgároktól az államhatalom képviselőiig – akár a gyakorlatban érvénytelen alkotmányra is lehetett hivatkozni. Erre a hivatkozásra lehetett legyinteni, de félresöpörni csak az erőszak segítségével lehetett. Ilyen értelemben – ez kétségtelen – egy kicsit provokáltuk is az erőszakot. Pontosabban: tapogattuk a határokat, meddig lehet az erőszak visszacsapása nélkül elmenni. Ez számomra köri tevékenységem utolsó korszakában (felszólalásaimban is megnyilvánuló) tudatos program volt.

– *Melyek azok a műsorok, együttlétek, amelyekre szívesen emlékszel? Melyek azok, amelyeket inkább elfejtenél?*

Nagyon sok köri ülésre emlékszem szívesen, talán a legtöbbre. Általában mindnek megvolt a maga kihívása, öröme és értelme. A legszívesebben mégis azokra a találkozókra emlékszem, ahol jó közösségi szellem jegyében faggattuk meg közérdekű kérdésekben – gyakran számukra nem

⁴ Moldovan Gheorghe románatanárról van szó (már hosszú évek óta halott), aki tökéletesen beszélt nyelvünket, és Babits Mihály verseit fordította román folyóiratokba.

kellemesen – a meghívottjainkat. (Nagyvárad főépítésze, Orbán Károly például, valamikor a nyolcvanas évek legelején Znorovszky Attilának így nyilatkozott egy, a *Művelődés* című folyóiratban megjelent interjújában: Az ellenségeimnek kívánom, hogy hívják meg őket az Ady Endre Irodalmi Körre.)

Szívesen emlékszem azokra az összejövetelekre, ahol a kimondás határait próbálgathattam. Ebben nyilván felbátorított a „köri robbantás” alkalmával tanúsított kiállásunk eredményessége, azt bizonyítván, hogy többet lehet, mint amennyit merünk. Ez a próbálgatás nem volt azonban öncélú, mert abból a felismerésből fakadt, hogy az erdélyi magyar kultúra és egyáltalán az ottani magyar etnikum elleni végső roham megindításának pillanatait éljük. Mind több jele mutatkozott annak, hogy a rendszer egyre türelmetlenebb lesz, mivel a homogén nemzetállamot még mindig nem sikerült megvalósítania. Mindnyájan tudtuk, hogy kilátástalan helyzetben vagyunk, hiszen nincs semmilyen hatalom a birtokunkban. Egyetlen eszközünk maradt: a szó, és egyetlen támaszuk: a belső tartásunk. A kimondás, a megfogalmazás – ha megfogam – a történelem tanúsága szerint igen nagy változásokat is előkészíthet, amelyekhez viszonyítva a mi megmaradási esélyeinknek a foltozgatása igazán semmisség. A kimondás persze kockázattal járhat, de kockáztatás nélkül nyerni sem lehet semmit.

A kimondás igénye akkor szerintem már a levegőben volt. Ezt tanúsítják az iskolaügyekben, a magyaroknak a Regátba (a Kárpátokon túlra) való kihelyezései kapcsán, a Lăncrănján-könyv megjelenésekor ebben az időszakban írott petíciók, tiltakozások, és persze nem utolsósorban maga az Ellenpontok is.

Helyzetünk kevésbé kendőzött megközelítésére olyan vendégeink előadásai szolgáltattak alkalmat, akik problémákkal tűzdelt területek kérdéseiről szóltak. Ilyen volt Kovács József történésznek, a román Államtanács akkori alelnökének előadása a váradi várról, amely a román történelemhamisítás jelenségeire való rákérdezésre adott alkalmat, vagy Balogh Edgáré, aki rendszerint minden téma kapcsán elmondta általánosan ismert nézeteit a kisebbségi élet számos vonatkozásáról. Azt hiszem, ez az utóbbi köri ülés maradt számomra a legemlékezetesebb, mindenekelőtt éppen hatékonyan megnyilvánuló közösségi szelleménél fogva. Minden bizonnyal még nagyobb élmény lehetett volna mindnyájunk számára, ha előadónk – minden szorgalmazásunk ellenére – nem zárkózik el mereven az általa felvetett kérdések lényegi elemzésétől.

A körön való ilyen értelmű szerepléseimmel kapcsolatban el kell mondanom, hogy visszahallottam éppen Nagy Bélának, a pártlap volt szerkesztőjének hátam mögötti megjegyzését: nem furcsa, hogy ez a Tóth mennyit pofázik, és még sincs semmi baja? Erre csak azt mondhatom, amit már megírtam valahol: nyugodjon meg mindenki, ezt is leverték rajtam a szekun az Ellenpontok-ügy kapcsán.

Mivel kérdésedben nem csupán köri ülésekre, hanem *együttlétekre* is utalsz, mindenképpen itt kell megemlítenem a péntek esti hivatalos gyűlések utáni összejöveteleket, melyeket néha vendéglőben, legtöbbször azonban valakinek a lakásán tartottunk. Ide a kör magjának nevezhető (eléggő népes) társaság járt, amelyhez bármikor bárki csatlakozhatott.

Eleinte – főleg az állambiztonsági szervek 1975-ös akciójáig – a Varga Gábor lakásán, később a Török Miklósek otthonában, majd a „köri robbantás” után minálunk jött össze a társaság, egészen az Ellenpontok-ügy kirobbanásáig.

Véleményem szerint – a végül is jó személyi összetételén túl – ezek a találkozók képezték az alapját, a legfontosabb feltételét a kör jó működésének. Ez volt az igazi terepe az emberi kapcsolatok alakulásának, barátságok jöttek létre, tisztázni lehetett a nézetkülönbségeket, de volt, aki emberi ellenszenvet is kiélte itt. Ilyenkor beszélünk meg ügyes-bajos dolgainkat, beleértve a köri tevékenység aprómunkáját is. Itt alakultunk *egy* társasággá, nem az ülésteremben. Ott már csak az eredmények voltak láthatók.

Ezekre az összejövetelekre a legtöbbször meghívott vendégeink is eljöttek, és megesett, hogy a legfontosabb vagy legjobb hangulatú beszélgetések ilyenkor bontakoztak ki.

Ami a negatív élményeket illeti: szívesen elfelejtenék egy-egy pillanatot, amikor a körön a személyes gőg, a saját értékelés és akarat másra erőszakolásának törekvése jelentkezett. Szerencsére ez ritka volt.

A legkevésbé szívesen a magam baklövéseire emlékszem, de csak nem képezed, hogy az emlékezetedbe idézem őket?

– *Milyen hatással volt a kör tevékenységére az Ellenpontok lebukása?*

Nyolcvankettő november hetedike, a házkutatások napja után (egy időben volt Ara-Kovács Attilánál, Kertészéknél és nálunk) majdnem egy félévig állt a kör. Mi „kiütöttük” magunkat belőle, mert jelenlétünk a továbbiakban kompromittálta volna mind a résztvevőket, mind magát a kört. Minden kezdeményezés másokra hárult tehát.

A következő nyáron Varga Gábor szervezte Méder Zsoltot, aki akkor végezte el az egyetemet, hogy legyen a kör vezetője az 1983-84-es évadban. Zsolt nem ismerte az addigi tevékenységünket, módszereinket, ezért Gábor többször elhozta hozzánk, hogy „továbbképzésben” részesítsük. De a körüli üléseket a következő évben sem nagyon látogattuk, így az én krónikám itt véget ér.

– A lebukást követő kihallgatásokon terítékre került-e az Ady-kör, illetve az ott tevékenykedő emberek?

Először én hoztam fel a kört, utalva a vele kapcsolatos régebbi szekuügyekre és a kulturális hatóságokkal esett nehézségekre, úgy értelmezvén, hogy most is egy alaptalan akció áldozatai vagyunk (máskülönben miért vittek volna el tőlünk gyakorlatilag minden Ady-köri dokumentumot?), és az Ellenpontokra való hivatkozásuk biztosan csak ürügy.

Később, amikor hozzáfogtak az igazi vallatáshoz, akkor már ők kezdeményezték a témát, de ez inkább csak töltelék, majdhogynem pihenés volt a fő téma szüneteiben. Nem sok emberről kérdeztek, tulajdonképpen alig emlékszem rá, mert csak közhelyeket mondtam mindenkiről. Két sértődés is származott abból, hogy kijöveletem után beszámoltam az általam bent mondottakról. Az egyik Takács Ferenc volt, aki zokon vette, hogy én azt állítottam a szekusoknak: nekem nincs egyetlen barátom sem, csak többé-kevésbé jó ismerőseim. A másik Te voltál, Jancsi, mert a szekusok kérdésére, hogy szerintem miért nem közlik a verseidet, azt mondtam, hogy esztétikai okokból. De hát mi más mondhattam volna nekik abban a helyzetben? Ha valakit a barátomnak mondok, talán kárát látja. A verseiddel kapcsolatban pedig nem válaszolhattam azt, hogy politikai tartalmuk miatt nem közlik őket. Bár ők nagyon jól tudták, hogy ez így van, mégis – ha én mondom – felért volna egy följelentéssel.

– Magyarországra távozásod után, voltak-e híreid a körről? Ha igen, miről szóltak?

Szórványos és bizonytalan értesüléseink voltak, ezért erről nincs is mit mondanom. Csak a legközelebbi családtagokkal leveleztünk, kizárólag semleges témákról, hiszen esetünkben még fokozottabban kellett működjön a cenzúra. Másokkal azért nem tartottunk kapcsolatot, hogy ne kompromittáljuk őket.

– Alkotó értelmiségiként, milyen hatással volt rád (ha volt), illetve írásaidra a körben kialakult kritikai vitaszellem? (Ha egyetértesz azzal, hogy létezett ez a „szellem”. Ha szerinted más légkör volt jellemzőbb, fejtsd ki!)

A körben nagyon jó és szerintem rá jellemző vitaszellem volt, ami a legnagyobb mértékben megfelelt az én lelki alkatomnak. Biztosan ezért (is) éreztem jól magam benne. Nekem nem kellett tehát *alakulnom* hozzá. Őrni akkor nagyon keveset írtam (ez tulajdonképpen azóta sem változott), de az ottani élmények észrevétlenül biztosan benne vannak mindenben, amit csinálok vagy csinálni fogok. Ha másként nem, hiányként. Ma már valóban csak írás közben élhetem meg azt, amit akkor közvetlenül: annak a gyönyörűségét, hogy az ember egyenesen (bár nem könyörtelenül) kimondja, amit gondol.

– Hogyan értékeled a nagyváradi Ady-kör szerepét az erdélyi művelődési és közéletben?

Első fokon természetesen a váradi és Várad környéki író emberek számára volt fontos a kör, mert a megmérettetés lehetőségét jelentette, és az elhangzott – legtöbbször kemény – bírálatok ellenére, vagy talán éppen általuk is, biztatást a további munkára.

Sok váradi szakértelmiségit hívtunk meg az évek folyamán, akik arról tartottak – néha tudományos szintű – ismeretterjesztő előadást, ami szakmai területükről a szívükhöz közel állt. Ilyen értelemben a kör egy népi egyetem funkcióiból is vállalt magára. Ezt kiegészítette a színészekkel, zenészekkel, képzőművészekkel való kapcsolat. Mindebből mindnyájan nyertünk: a közönség ismereteket, művészi élményeket, a vendégeink – feltehetőleg – visszacsatolást és megerősítést.

Tevékenységünk legjelentősebb vonulatának mindig azt tartottam, hogy az erdélyi, illetve romániai magyar tudósaink, művészeink többsége megfordult nálunk. Tulajdonképpen az ő előadásaik és az azt követő beszélgetések révén kapcsolódtunk igazán az erdélyi magyar művelődés egészéhez.

Az, aki a körünkbe járt, képet alkothatott egész nemzetiségi kultúránkról, és gazdagon részesült is belőle. A viták – kivéve, amikor laposak voltak – szellemi frissességet, az ismeret és az önismeret igényét árasztották. A tartásét és a megmaradásét.

Mindez a mienk volt: magyarként élhettük meg létünket egy olyan ország alattvalóiként, mely kétségbe vonta a magunkat megtartó jövőhöz való jogunkat. Egy olyan gyökérszintű anyanyelvi kultúrának voltunk cselekvő részesei, amely nélkül a fák sem nőhetnek emeletnyi magasságokba. Bizony harc volt ez, egy olyan időben, amikor – gazdasági és politikai lehetőségek hiányában – csak a kultúra volt az egyedüli terület, ahol még megvethettük kipusztulásunk előtt a lábainkat.

– Akarsz-e még hozzáfűzni valamit az eddigiekhez?

Végezetül arra hívnám fel a figyelmet, hogy a körben végzett munka semmilyen anyagi vagy politikai előnnyel nem járt. Mint tudjuk: ellenkezőleg. Olyan lelki szükségletek képezték e tevékenységnek a személyiség belső jegyeihez kapcsolódó mozgatóit, amelyek – érzésem szerint – manapság mindinkább háttérbe szorulnak. Ezért a kört olyannak, amilyen volt, nem csupán amiatt nem lehetne feltámasztani, mert a politikai tér megváltozott, vagy mert azok, akik csinálták, elvándoroltak, vagy lassan kihalnak.

Ez persze korántsem jelenti azt, hogy helyébe nem jöhet más, a régi Ady-kör helyébe egy új, akár valami jobb és fontosabb, mint az elődje volt. De ez a jó és ez a fontos már nem egészen ugyanarra vonatkozik.

(Megjelent: Péntek esti szabadságunk, *Bihari Napló Kiadó, Nagyvárad, 1998, 116-137. oldal*)

2. Tóth Ilona

összesített válasza a Molnár János kérdéseire

Valamikor 1974-ben voltam először az Ady-körön. Tizedik osztályba jártam, s egy osztálytársnőm, akivel közös volt az irodalom iránti érdeklődésünk, hívott el magával. Aznap ún. műhely-kör volt, egy ismerősének a versei kerültek felolvasásra, úgy emlékszem, Török Miki volt a vitaindító. Az biztos, hogy a kultúrház egyik földszinti, balra eső kistermében voltunk.

Nagyon meg voltam illetődve, mert úgy tűnt, hogy ott mindenki mindenkit ismert – kivéve engem. Olyan vonzóan belterjes volt az egész, határozottan úgy éreztem, hogy jó volna közük tartozni. Mellette azonban jelentkezett egy enyhe ellenérzésem is, mert egyik-másik ember túl harsány, túl nagyképzű volt, maga a költő pedig spicces egy kicsit... Ettől kezdve időnként egyedül is elmerészkedtem a körre, de ez biztos nem esett meg túl gyakran.

Valamivel később kezdtem járni Farkas Teri néni⁵ színjátszást, versmondást tanító kurzusaira, ahol több Kortárs-tag is megfordult, tőlük hallottam egy-egy kör rendezvényről. Két tanfolyamtársammal – Budai Karcsival és Vasadi Sanyival – néha elmentünk a körre, s aztán megbeszéltük mindazt, amit ott láttunk-hallottunk, s amit ott persze nem mertünk elmondani.

1976-ban aztán, épp egy kör rendezvényen, megismerkedtem Szabó Béla⁶ bácsival, aki rendszeres látogatója volt a körnek; okos szép hozzászólásai voltak mindig. Gyönyörű, válogatott művekből álló könyvtárából gyakran kértem kölcsön olvasnivalót. Vele nagyon szívesen mentem a körre, mert a legszélsőségesebb véleményeket és megnyilvánulásokat is helyére tudta tenni számomra egy-két precíz megfogalmazásával. Így már nem voltak olyan félelmetesek...

Béla bácsi egyébként 1978 őszén bekövetkezett haláláig hűségesen eljárt a péntek esti körökre, mindig volt véleménye a hallottakról. Lakása, otthona többünk számára jelentett egy olyan barátságos oázist, ahová jó volt megérkezni, ahol soha nem éreztük azt, hogy zavarunk, hogy alkalmatlan időben jöttünk. A nagy hiányok idején is előteremtette vendégeinek a kávé és a cigarettát (ő maga nem dohányzott), körök után volt, hogy nála, az ő Körös utcai lakásán folytattuk a beszélgetést. Később Karcsinak (Tóth Károly Antalnak) és nekem különösen sokat jelentett az ő atyai jó barátsága. A sors

⁵ Farkas Teréz, aki Farkas István szatmári, majd nagyváradai színész felesége volt, és amatőröket tanított.

⁶ Szabó Béla nyugdíjas asztalosmester, aki sokkal inkább értelmiségi ember volt, mint nem egy tanár. 1976 őszétől haláláig az Ady Endre Irodalmi Kör szűkebb vezetőségének a tagja volt. (T. K. A. megjegyzése.)

rendezése, hogy halála után az ő lakásában laktunk, itt nyomtattuk az Ellenpontokat is. Akkor is, később is, a nehezebb időkben, nagyon hiányzott nekünk az ő bölcs, szerető, mindig segítőkész lénye.

Rendszeresen aztán 1977 őszétől jártam a körre, amikortól már – Karcsi feleségéeként – a szervezésbe és a szervezés körüli munkákba is bekapcsolódtam. Akkoriban ő volt a kör vezetője, bőven volt tehát miben segítenem.

Különösen eleinte rengeteg izgalommal járt számomra ez a munka. Tulajdonképpen egyszeriben a mély vízbe kerültem, hiszen ezeket az embereket én csak kívülről ismertem eddig, a szervezés mibenlétéről meg szinte semmit sem tudtam. Most egyszeribe belülről láttam őket, s miután meglehetősen naiv és felkészületlen voltam, jó néhány csalódást, sőt bántást kellett elkönyvelnem, amíg megtanultam, hogy nagyjából senki és semmi nem az, akinek és aminek elsőre látszik. Ezt nyilván pozitív értelemben is mondhatom.

Aztán ott voltak a kör neves meghívottai egész Erdély területéről. Jó néhány nevet ismertem már a hazai magyar folyóiratokból, de hát az most egészen más volt, ez már személyes ismeretséget jelentett. Ezért gyakran nem is a körön „hivatalosan” elhangzott előadást tartottam a legfontosabbnak és izgalmasnak, hanem mindazt, ami azt megelőzte, a kapcsolatfelvételtől kezdve a vendég megérkezéséig, s aztán az előadás utáni, magánlakásokon folytatott beszélgetésekig. Nekem hallatlanul nagy élmény volt rálátást nyerni az erdélyi magyar művelődés múltjára, jelenére. És nagyon sok emberrel mélyreható, ösztönző, szinte megtisztító élmény volt találkozni. Ám ne hidd, hogy a név nagyságától függött ez az élmény. A rajongástól a megszállottsáig, a komoly tudástól az alázatig mindenféle emberi magatartással találkozhattam – és rengeteget lehetett tanulni belőlük és általuk.

De minden bizonnyal ennél fontosabb, talán meghatározóbb is volt a kör magját alkotó váradiakat megismernem. Nem emlékszem olyan periódusra, amikor ne lett volna valamiféle feszültség a kör egyes tagjai között. Volt ott minden, elvi és ízlésbeli különbségektől, politikai analfabetizmustól a túlérzékenyséig, személyes ellentétekig minden. Nagy barátságok, nagy szerelmek, nagy féltékenységek, nagy haragok. Volt, aki túl konzervatív volt egyesek szemében, volt, aki túl hőzöngő. Volt, aki az avantgárdra esküdött, volt, aki a népi kultúra ápolásában látta a túlélés esélyeit. És volt olyan is, aki azzal tüntetett, hogy gyűlöli a népi kultúrát... Néha örült veszekedések voltak, aztán előbb-utóbb csöndes kibékülések. A legfontosabb mégis az volt, hogy a kör működött, hogy össze tudtak dolgozni, ha kellett, hogy meg tudtak inni egymással egy pohár bort úgy, hogy közben mindenki érezte: összetartoznak.

Én helyzetemnél és természetemnél fogva nyilván túl érzékeny voltam, de tény, hogy nem is igen kíméltek, ha úgy hozta a kedvük. Mint ahogy egymást sem, de az mennyire másnak tűnt nekem! Mert az is volt, hiszen ők ismerték jól egymást, s néha egy vállrándítással elintézték egymás hülyeségeit. De, úgy látszik, mégis túléltem. Annál is inkább, mert mi Karcsival együtt dolgoztunk, s nekem elsősorban az ő véleménye volt a fontos minden vitás kérdésben. Tény viszont, hogy néha nagyon elege lehetett az embernek. Egy-egy kör megszervezése annyi vesződséggel járt, hogy mire eljött a péntek, már örülni sem tudtam. Ha ehhez még hozzávesszük, hogy időnként kifejezett rosszindulattal, alattomosággal találkozott az ember, akkor nem csodálkozhatunk, ha jó érzés volt néha egy-egy embert hosszabb ideig nem is látni. Azonban tényleg nem ez volt a jellemző.

1979-ig mi albérlésben laktunk. Házigazdáink kedves, megértő emberek voltak, így egyetlen, ám meglehetősen nagyméretű szobánkban viszonylag sokan elfértünk körüli ülések után vagy egyéb alkalmakkor. Még '79 tavaszi évadjában is elsősorban másoknál jöttünk össze a pénteki ülések után. Néha Varga Gabiékénál, néha Gittaiékénál, Kertészéknél, itt-ott. Én főleg a Török Mikiéknél tartott összejövetelekre emlékszem, mert rendkívül nagy, izgalmas, meleg hangulatú találkozások voltak ezek, időnként veszekedésekkel fűszerezve. De emlékszem, az emberek kíváncsiak voltak egymásra!

A '79-es őszi évadtól kezdve főleg nálunk találkoztunk, hozzánk mentünk körüli ülések után. Lakásunk jó elhelyezkedése, valamint tágassága minden igényt kielégített: sokan elfértünk, a különböző helyiségekben különböző csoportok beszélgethettek, vitatkozhattak – a legtöbben mindig a konyhában! –, nem kellett suttogni (például Kallós Zoltán és a kolozsvári tánc házasok látogatásakor hajnali kettőig rophattuk a táncot), és viszonylag közel is laktunk a kultúrházhoz. Egyetlen hátránya ennek a lakásnak az volt, hogy a városháza szomszédsága miatt rendkívül közelről élvezhettük a toronyban Iancu óránként megszólaló indulóját. Szinte letaglózta az embert valahányszor felhangzott.

Ezekben az években – a körüli „robbantás” után – kerültem be a nyolc tagú vezetőségbe, s épp akkoriban szerveztük a legtöbb kört együtt Karcsival. Sok meghívottunk volt abban az időben, egy-

egy körre népes vendégsereg érkezett. Nagyon sok volt a hivatalos intéznivaló. Feletteseinkkel én csak a kultúrház igazgatójának a szintjéig „tartottam kapcsolatot”. Hozzá elég volt, ha egyedül mentem. Talán emlékszel rá, Robi leváltása után megegyeztünk, hogy legalább két ember megy mindig a felettes szervekhez körüli ügyekben. Elkerülendő azt, ami már előzőleg megesett, hogy ti. egy embert meghazudtolnak később.

Eleinte háromhavonként, később havonként kellett leadnunk a tevékenységi tervet jóváhagyás végett. Tonea⁷ nagyon rendes volt, rendszerint úgy írta alá, hogy meg sem nézte. Ha azonban más is jelen volt, mégiscsak illetett „elmélyülnie” benne, mielőtt aláírta, ilyenkor sűrű bólogatások közepette dicsérte programpontjainkat. Éppen ezért talán nagyon igazságtalan vagyok vele, ha elmondom a következő esetet, de nem is miatta teszem, hanem inkább az akkori helyzet érzékeltetésére.

1981. január 23-án Robotos Imre *Harc az abszurdal* címmel tartott volna előadást a kultúrház stúdiótermében. Össze is gyűltünk már jó néhányan, miközben a kultúrház előtti placcon „lelkes” tömeg gyülekezett, hogy vidám dallal-tánccal ünnepeljék Moldova és Havasalföld egyesülését. Mi nemigen kívántunk ünnepelni, vártuk, hogy gyűljön a közönség. Egyszer csak kivágódott az ajtó, becsörtetett rajta Tonea, nyomában három géppisztolyos katona, akik azonnal elhelyezkedtek a terem hátsó részében, s ránk irányították a fegyvereiket. Eközben Tonea, karjaival buzgón integetve, kifelé buzdított bennünket, mondván: „Cenaclul Ady se suspendă, poftiți afară la hora unirii!” (*Az Ady-kör ülését fölfüggesztjük, tessék kimenni hórázni, azaz körtáncot járni.*) Kimentünk persze, ilyen kedves invitálásnak nem lehetett ellentállni. De nem táncoltunk. Néhányan, Imre bácsival együtt, lementünk hozzánk, s az útközben vásárolt vodkát egy csendes beszélgetés során elfogyasztottuk.

De ismétlem, Toneára nem ez volt a jellemző. Magyar titkárnője, Babika (Kondor Rozália) nagy segítségünkre volt időnként anyagiak előteremtésében. Meghívottaink tiszteletdíjat nem kaptak, örültünk, ha útiköltségüket ki tudtuk fizetni. De így is vállalták, hogy jönnek, éppen ezért különösen fontos volt, hogy az útiköltséget minden esetben előteremtsük. Ha nem sikerült hivatalos úton, a kör tagjai azt a saját zsebükből fizették. Nem mondom azt, hogy ráment ingünk-gatyánk, de ha figyelembe vesszük, hogy a vendégek ellátását végképp saját zsebből kellett megoldani, akkor ez már nem is volt olyan kicsi megterhelés az amúgy is kicsi jövedelemmel rendelkező tagok számára. Volt, akinek nem is volt jövedelme. És nem egy körön volt népes vendégsereg, mint már említettem.

Külön izgalmat jelentett – különösen meghívottak esetében –, hogy megkapjuk-e a megfelelő termet. Tonea „országglása” alatt a kultúrházban legalább abban biztosak lehettünk, hogy nem ver át bennünket pusztán rosszindulatból. A másik izgalom a plakátok szolgáltatását. Karcsival és Gittai Pistával hárman voltunk „plakátfelelősök”, ha Pista nem ért rá valamiért, akkor ketten maradtunk. Programtól függően írtunk több-kevesebb plakátot, s voltak bizonyos exponáltabb helyek, ahová mindig tettünk: a nagykönyvtárhoz, a „Mogyorós” líceumhoz⁸, az Eminescu könyvesbolt kirakatába, a kultúrházhoz. Voltak helyek – nyilván nem a könyvesbolt –, ahonnan már másnapra eltűntek a plakátok. Ezért nem ártott ellenőrizni másnap-harmadnap a már kitett plakátok sorsát, s ha kellett, pótolni.

Aztán, mint tudod, a kör mindenkor felelősének a dolga volt idejében leadni a hírt az újságnál, hogy csütörtökön megjelenhessen. Lévén én szabadabb, mint mások, ezt is gyakran csináltam. Egyébként többnyire Varga Gábor intézte.

Olyan körök esetében, amikor helyi szerzők művei kerültek megvitatásra, a kör szervezőjének gondoskodnia kellett arról is, hogy még előző pénteken több példányban kiosszák a megvitatandó anyagot, hogy akit érdekel, az felkészülhessen a vitára. Ha kellett, többen is segítettünk a szerzőnek a sokszorosításban, hiszen az írógéppel egyszerre csak nagyon kevés jól olvasható másolatot lehetett készíteni.

Többnyire maga a szerző volt az, aki felkért valakit vitaindításra, aki egyben be is mutatta őt a közönségnek, ha erre szükség volt. A vitaindítónak nagyon fontos szerepe volt abban, hogy milyen kapcsolat alakul ki a közönséggel a mű kapcsán, mennyire tud minél több embert bevonni a vitába.

⁷ Gheorghe Tonea (Mălinaș után) a Szakszervezetek Kultúrházának az igazgatója lett, évekig ő adott termet az Ady-kör üléseihez.

⁸ A nagyváradi Orsolya rend iskolája a „szocializmus” éveiben az eredetileg magyar Mogyorós Sándor pártfunkcionárius elrománosodott nevét vette fel, és így Alexandru Moghioroș Líceumnak hívták. Ma Ady Endre Elméleti Líceum a neve.

Végeredményben abban tehát, hogy mennyire értik a művet. Általában, ha arról beszéltünk, hogy valakinek köre lesz, az első kérdés biztosan az volt: ki lesz a vitaindító.

Volt, hogy – elsősorban versek esetében – hivatásos színészeket kértünk meg a művek felolvasására. A váradi magyar társulat akkori tagjai közül majdnem mindenki olvasott fel a körön.

A körök írásos anyagából igyekeztünk minden esetben eltenni egy-egy példányt. Később, a „robbantás” után, úgy döntöttünk, ún. jegyzőkönyvet készítünk minden körről. Tehát: dátum, az előadás címe, szerző neve, milyen számú közönség volt jelen, kik szóltak hozzá. Tulajdonképpen szerettünk volna valamiféle archívumot létrehozni így a magunk számára. Külön vendégkönyvünk is volt. A nálunk így felgyűlt anyag legnagyobb része aztán az Ellenpontok utáni házkutatáskor a szeku gyűjtőszervezetének esett áldozatul. Nagy-nagy élvezettel és elégtétellel pakolták össze, és vitték el többek között ezeket is. Egyedül a vendégkönyv menekült meg, csodával határos módon: az ablakpárkányon volt, ott nem tűnt fel nekik.

A kör tagjai közül szinte mindenkinek voltak külföldi barátai, ismerősei. Ezek időről időre megjelentek Váradon, gyakran átutazóban Kolozsvárra, Marosvásárhelyre, vagy onnan visszafelé. Bár el-eljöttek a körre is, úgy emlékszem, nem ez volt a jellemző. Inkább lakásokon, a városban, kiállításokon találkoztunk. Azok a körök, amelyeken jelen voltak, nem hiszem, hogy megbízható képet adtak volna nekik a váradiakról, s a kör tagok tevékenységéről. Biztos, hogy inkább a barátaikon, ismerőseiken keresztül volt némi rálátásuk a körre, ha volt. Az egyes körökről mindenesetre általában vegyes benyomásokkal távoztak.

Később, amikor már sokan készültek áttelepülni a váradiak közül, s ennek arányában szaporodtak a civakodások is, külföldi ismerőseink, vagy ismerőseink ismerősei előszeretettel boncolgattak bennünket mint a kisebbségen belüli ilyen-olyan csoportosulást. Természetesen nekünk. Rémesen irritáló tudott lenni, ahogy egyik-másik megeresztette a fantáziáját... Szerencsére nem volt ez jellemző mindenkire. Tény, hogy a legtöbben baráti szándékkal jöttek, megismerni, segíteni akartak, kapcsolatot tartani. Azt hiszem, mindannyiunk számára sokat jelentettek ezek a barátságok, kapcsolatok. A beszélgetések megerősítettek, a könyvek, folyóiratok csökkentették a be- és elzártságérzetünket. Rengeteg akkor és ott fontos információhoz is jutottunk, ami nélkülük nem jutott volna be Romániába. Emlékszem egy Horváth Arannyal folytatott beszélgetésre, amikor ő hosszan fejtegette nekünk, hogy a váradiak épp az informáltságuk, a kapcsolataik, a város földrajzi fekvése miatt mennyire másak, mint például a kolozsváriak vagy Erdély egyéb részein élő sorstársaik. Úgy vélte, a váradiak rendelkeznek egyfajta különállással, majdhogynem függetlenséggel, éppen ezért nem is gondolkoznak az ország egészében úgy, mint más – nem partiumi – városokban kénytelenek. S ez nem mindig válik a váradiak javára – mondta. Mi persze ennek az ellenkezőjét állítottuk. Nem hiszem, hogy meggyőztük volna egymást.

Visszatérve tehát a „külföldiekre”, azt hiszem, elsősorban őket kellene megkérdezni benyomásaikról. Szerintem a jelenlétük mindenképpen serkentő volt, esetenként emelte a kör színvonalát.

Más irodalmi körökkel való kapcsolatunk nem nevezhető igazán intenzívnek. Legalábbis azokban az években, amelyekről itt szólok. Leginkább a kolozsvári Gaál Gábor Kör tagjaival voltak jó kapcsolataink. Ők közösségként is meg-megfordultak Ady-köri előadásokon, de többnyire nem kifejezetten ezért jöttek Váradra, hanem barátaikat, ismerőseiket látogatták meg, hazafelé utazó külföldi vendégeiket kísérték el eddig. Inkább meghívottakként jöttek gyakrabban. Ebben a periódusban mi talán kétszer-háromszor fordultunk meg a Gaál Gáboron, talán Körössinek, Ara-Kovácsnak volt köre ott, de erre nem emlékszem igazán.

Valamikor 1981 elején vendégünk volt a nagykárolyi Vasárnapi Fórum, később viszonztuk a látogatást. Nagyon rokonszenvesek voltak nekünk, s nem tudom, ők hogyan érezték magukat nálunk, de mi Károlyban nagyon jól. A kastélyban tartották üléseiket, a váradiakat is itt mutatták be az érdeklődőknek. A kör ülése után bográcsgulyás és borospincék látogatása volt a következő napirendi pont. Míg a gulyás főtt, óriási beszélgetés folyt az egyik pincében, a környezetnek megfelelő hangulatban. Emlékszem, amikor már akadozott a beszélgetés, népdalokat énekeltünk, s Kádár Feri meg Gittai Pista hordón ülve igyekeztek kimerítően megismertetni egymást népdalkészletünkkel, Varga Gabi pedig kénytelen volt rákezdeni, hogy *Kossuth Lajos azt üzenté...*

Emlékszem még a temesváriakra, akiket ugyancsak 1981-ben láttunk vendégül. Lelkes fiatal emberek voltak, népes társaság jött tőlük.

Hogy tevékenységünket mennyire figyelte a szeku, arra rendkívül egyszerű a válasz: teljes mértékben. Nem volt az Ady-kör olyan elhanyagolható tényező Várad, de még Erdély közművelődési életében sem, hogy megengedhették volna maguknak a lazaságot. Biztosan mindig voltak a körüli üléseken megbízottak, amivel, azt hiszem, mindenki számolt is. Az tehát, aki ott el merete mondani a véleményét, pláne ha annak valamilyen politikai kihallása is volt, az ennek ellenére tette. S ez tette véleményét még értékesebbé a többiek számára.

Voltak visszajelzések is olyan személyek részéről, akiket meglátogattak az „úriemberek”, vagy akiket beidéztek. Ők elmondták, hogy rendszerint valamilyen vonatkozásban szóba került a kör tevékenysége, vagy valamelyik kör tag személye. Ezekből a „beszélgetésekből” az is kiderült, hogy informáltak voltak az urak. Gondolom, akarták is, hogy ez nyilvánvaló legyen a számunkra. A nyílt megfigyelésről, kísérgetésről már nem is kell beszélnem, hiszen az szinte „természetes” volt.

Volt az udvarban – az evangélikus templom udvarában – egy kedves német ajkú szomszéd nénink, aki törve magyarul is beszélt. Temesvárról származott. Valamiféle gondnok vagy házmesterféle szerepet töltött be az udvarban, mindenestre nála volt a házkönyv is. Ő mesélte, hogy távollétünkben ismeretlen úriemberek – általában kettő – érdeklődött az iránt, hogy van-e kulcsa a lakásunkhoz, látni akarták a házkönyvet is, valamint megfenyegették őt (!), hogy túl sokan járnak az udvarba. Kérdeztem Boriska nénit, hogy fél-e? Ő nem, mondta. Őt már nagyon kevés dologgal tudnák ezek megijeszteni, de minket félt.

Hogy az Ady Endre Irodalmi Körnek milyen szerepe volt Erdély kulturális életében, én nem tudom fölmérni. Várad magyar kulturális életében biztosan sok.

Aki Váradon a körre járt, többnyire járt az Irodalmi Kerekasztal előadásaira is, a Kortárs Színpad⁹ és a színház előadásaira is, koncertekre, kiállításokra is elment. Az emberek sok mindent megbeszélhettek egymással, kicserélhették véleményüket, egymásnak adták a híreket. Tény, hogy a legtöbb vitára, szóbeszédre, akár felháborodásra a körüli előadások szolgáltattak alkalmat és lehetőséget. Ha valaki az Irodalmi Kerekasztal előadásaira ment, az biztosabban tudhatta, mit fog kapni az általában már ismert, neves előadótól. Az előadás utáni beszélgetés is a közönség és a vendégek között többnyire „konszolidált” formában zajlott. Mindez az Ady-körön egyáltalán nem volt biztos, nagynevű előadók esetében sem. Nem is beszélve egy-egy helyi titán nagy vitákat és indulatokat kavarázó köréről. Szóval, esetleg váratlan, előre nem látható sokknak tette ki magát az, aki ide eljött. Volt, aki meg is fenyegette a kört, hogy ide a lábát be nem teszi többet! (Ezek azért többnyire olyan körök voltak, amelyek után Varga Gabi is felháborodva verte az asztalt, mondván: „Ti nem tudjátok, hol éltek!”, vagy: „Öregem, mi feljelentjük saját magunkat”). Volt, aki tényleg nem jött többet, volt, akinek csak egy-egy kör fekdte meg a gyomrát, aztán kiheverte, s újra járni kezdett közénk.

Természetesen sok jó körünk volt, amikor az előadó és a közönség olyan szellemi-érzelmi összjátékot tudott kialakítani, amitől sűrűvé vált a terem levegője. Nyugodtan mondhatom, néha katartikus élmény volt.

Egy-egy ilyen kör jótekonny hatása szinte azonnal mérhető volt, sokat segített nekünk az akkori megéneklünkromániás mindennapok elviselésében. Egy kicsit megint szebb lett az élet, egy kicsit megint volt értelme mindennek, egy kicsit erősebbek lettünk tőle. Mert egyébként nemcsak fizikai értelemben éltünk akkor máról holnapra. A szó szoros értelmében bárkivel bármi megtörténhetett, perspektívában nemigen lehetett gondolkozni. Legfeljebb az elvándorlás perspektívájában.

Nyilván van olyan is, amit szívesen elfelejtenék. Szerencsére nem lehet. Mind közösségi, mind egyéni szempontból a legrombolóbb, a legbántóbb, s a legcsúnyább az volt, amikor valaki önös érdekből, nagyképűségből, féltékenységből bántott, pocskondiázott, akart lejáratni másokat. Ilyen is volt nem egy és nem egyszer.

A legkínosabb számomra azonban a saját köröm volt. Én nem voltam „hozzászólós” a körökön, a közszereplés nem nekem van kitalálva, akkor sem, ha könnyen adódik rá az alkalom. A saját írásaimmal meg különösen féltem előhozakodni. De amikor már Székely János elfogadta néhány versemet és novellámat közlésre az Igaz Szóban, hagytam, hogy Karcsi rábeszéljen egy körre. Úgy emlékszem, épp Te voltál a vitaindító, Jancsi. Hát borzalmas volt. Nem a Te vitaindító, hanem az egész kör. Rendkívül feszült voltam, úgy éreztem, nem akadt két jó sorom sem a felolvasottak között, hogy senki sem akar hozzászólni, aki mégis megteszi, az csak udvariasságból stb. Az életben nem

⁹ Ez egy amatőr szintársulat volt. Nem egy tagja később hivatásos színész lett.

vállalkoznék rá többet! Aztán a szeku segített nekem elfeledni, ami elfeledhető: ezeket az írásokat is elvitték.

Aztán elkövetkezett 1982 novembere, amikor is számunkra hirtelen, de végül is nem váratlanul vége szakadt ennek a mindenk ellenére idilli világnak. Az Ellenpontok lebukása után mi nem jártunk többet a körre. Nem akartunk senkit sem „kompromittálni”, nagyon fontos volt nekünk, hogy továbbra is működjön a kör. De nemigen volt, aki vállalja az összes ezzel járó veszélyt. Egyeseknek más elfoglaltságuk volt, mások nem akarták exponálni magukat. Lebukásunk után valahogy velünk együtt az egész társaság feje fölött sokáig ott lebegett a teljes bizonytalanság, bár nem volt közülük az Ellenpontokhoz, nem is tudtak róla. Ez sokak számára tűnt hihetetlennek. A szekunak is. Ezért a kör tagok, barátaink, ismerőseink közül többen a szeku tevőleges érdeklődésének örvendhettek. A helyzet tehát nemigen kedvezett a kör munkának.

Nyolcvankettő novemberében buktunk le, s csak a következő év májusában közölték, hogy nem csuknak le bennünket. De ez a közlés sem jelentett az égvilágon semmiféle garanciát semmire az akkori Romániában.

A kihallgatások alatt szinte mindenkire rákérdeztek a kör tagok és vezetők közül. Az én kihallgatóim többször is hangsúlyosan kitértek arra, hogy a kör vezetőinek mi egyebet kellene csinálniuk, ahelyett, hogy irodalmi kört szervezzenek. Például Varga Gabi mérnökként mit keres ott? Tóth Karcsi mire taníthatja a gyerekeket, ha ilyen helyre jár? Molnár Jancsi részvétele pedig kifejezetten bizarrnak hatott számukra. Mindezt persze megjátszották, de a Te személyed, Jancsi, mintha valóban jobban irritálta volna őket, mint a többieké. Nem vált világossá, hogy miért? Vagy kevesebbet tudtak rólad akkor még, mint a többiekről, a Te szerepedről az Ellenpontokban, vagy mert ismerték saját papjaik politikai szerepét történelmük során, és ez tette őket még gyanakvóbbá amiatt, hogy pap is van közöttünk? Ki tudja?

1984 nyaráig, amíg Váradon éltünk, többször is vérszegény kísérlet folyt a kör működtetésére. Varga Gabi Méder Zsoltot ajánlotta, aki néhányszor le is jött hozzánk „munkamegbeszélésre”, aztán valami mégis hiányzott ahhoz, hogy menjen a dolog. Később tudtunk Sall Laci és Szűcs Laci – aki egyébként szintén a kör felfedezettje volt, megnyervén a *Bukj föl az árból* című irodalmi pályázatunk első díját – működéséről, de erről nekünk már nagyon szórványos információink voltak.

Amikor Magyarországon éltünk, ha váradi érkezett hozzánk látogatóba, nyilván mindig szóba került a kör is, de igazi rálátásunk nem lévén, nem tudtunk azonosulni azzal, amit hallottunk róla, legfeljebb drukoltunk azoknak, akik dolgoztak benne.

Visszatekintve azokra az évekre, az én életemben nagyon nagy a hozadékuk. Az 1980-as lapindítási kísérlet Nagyváradon szintén kapcsolható az Ady Endre Irodalmi Körhöz, hiszen kör tagok akciója volt.

Arról az aláírásgyűjtő körútról, amelyre mi Karcsival együtt mentünk, olyan új ismeretségekkel, valamint ismeretekkel és benyomásokkal – örömmel és bánatokkal – telítve érkeztünk vissza, hogy a váradi gazdag alapozás után nekem egyfajta nemzetélménnyé álltak össze ezek a belső érintések. Csodálatos volt. S mert idejében érkezett – 20-25 éves koromban – egy életre meghatározóvá vált számomra.

Tudom és hiszem, hogy az erdélyi ember lelkében, szellemében egy többletet hordoz, amely többlet *minden körülmények között* önmaga és a közösség azonosságának megtartása irányába mutat.

(Megjelent: Péntek esti szabadságunk, i. m. 138-147. o.)